

7. Романенко М. І. Післядипломна освіта: від методології системних змін до практики реформування [Текст] / М. І. Романенко // *Нова знань*. – 2010. – № 2. – С. 3–6.
8. Суханова Е. А. Тьюторство как полиаспект индивидуализации [Текст] // *Школа и открытое образование: концепции и практика индивидуализации* / Отв. ред. А. О. Зоткин, И. Д. Проскуряковская. – Томск, 1999. – 1120 с.
9. Лукіна Т. Моніторинг якості освіти. Теорія і практика [Текст] / Т. О. Лукіна. – К. : Шк. світ, 2006. – 127 с.
10. Шалыгина И. В. Гуманитарный потенциал информационно-образовательных сред и пространств (на примере региональной модели дистанционного повышения квалификации): [Электронный ресурс] / И. В. Шалыгина. – Режим доступа : http://didactika.edu3000.ru/gumanitar_potencial_inf_sredy.htm

Надійшла до редколегії 24.01.11

УДК 165.75

М. Ю. Шевченко

Слов'янський державний педагогічний університет

ФІЛОСОФІЯ МОВИ В ПОСТМОДЕРНІСТСЬКИХ КОНЦЕПЦІЯХ (М. ФУКО ТА ПРОСТІР ДИСКУРСУ)

Розкривається питання про виникнення в західній культурі XIX ст. конкретної форми мислення, що характерна для гуманітарних наук. Археологія спостерігає за упорядкуванням речей, де практика порядку розгортається в глибині вимірювання знання, яке, на думку Мішеля Фуко, – історично рухома система упорядкування речей і слів. У статті пояснюється розрив в порядку речей, людину, образ якої у сучасному знанні окреслюється трьома різновидами емпіричних об'єктів. Кінець людини визначено біологією його тіла, економічними механізмами праці та мовними механізмами спілкування.

Ключові слова: життя, праця, мова, археологія.

Раскрывается вопрос о возникновении в западной культуре XIX ст. конкретной формы мышления, которая характерна для гуманитарных наук. Археология наблюдает за упорядочением вещей, где практика порядка разворачивается в глубине измерения знания, которое, по мнению Мишеля Фуко, является исторически подвижной системой упорядочения вещей и слов. Объясняется разрыв в порядке вещей, человека, образ которого в современном знании очерчивается тремя разновидностями эмпирических объектов. Конец человека определен биологией его тела, экономическими механизмами работы и языковыми механизмами общения.

Ключевые слова: жизнь, труд, язык, археология.

The beginning of concrete form of thinking typical for the Arts in the West culture of the nineteenth century is considered. Archeology takes care of order of things and the practice of order exists in the depth of measuring of knowledge, which, according to Michael Foucault, is historically movable system of order of things and words. The article explains the blank in order of things which the person is being the image of depiction of three kinds of empiric objects. The end of the person is determined by the biology of his body, by economic mechanisms of the work and by linguistic mechanisms of communication.

Keywords: a life, work, language, archeology.

Виходячи з ідей М. Фуко, В. С. Чернявська та деякі інші дослідники тлумачать дискурс як «мовний корелят відповідної сфери комунікативно-мовленнєвої діяльності, людської свідомості та практики».

Поєднання в теорії М. Фуко когнітивного аспекту (знання) та комунікативної діяльності (практики) відповідає прийнятому в нашій роботі розумінню дискурсу як інтегрального феномену мисленнєво-комунікативної діяльності, що є сукупністю процесу й результату та включає як екстралінгвальний, так і лінгвальний аспекти, в останньому, окрім тексту, виділяється пресупозиція і контекст (прагматичний, соціальний, когнітивний).

Ці характеристики дозволяють нам з певною часткою умовності виділити категорії дискурсу – когнітивні, комунікативні, мета-комунікативні, хоча їх остаточний перелік навряд чи можливий. Таким чином, можна виділити такі категорії дискурсу. Перша – *конститутивна* – оформленість, тематична, стилістична й структурна єдність, відносна смислова завершеність. Друга – *жанрово-стилістична*, що характеризують тексти відповідно до функціональних різновидів мовлення. Третя – *змістова* – адресативність, інформативність, модальність, інтерпретованість, інтертекстуальність. Четверта – *формально-структурна* – композиція тексту, членованість, когезія. Сукупність дискурсу («поле дискурсивних подій») М. Фуко досліджує через послідовне вирішення питань: за якими правилами було сформовано певне висловлення (énoncé)? Чому саме у певному місці з'являється саме таке висловлення? [7, с. 73]. У сукупності дискурсу, як правило, за висловленням розкладається інтенція мовця як усвідомлений або неусвідомлений процес. Поєднані спільною тематикою дискурси, які демонструють системні зв'язки між об'єктами, поняттями, закономірностями (порядком, кореляціями, позиціями, діями, перетвореннями), утворюють *дискурсивні формації* [7, с. 93].

Дискурсивним формаціям притаманні певні правила формування – умови існування у певному дискурсивному розподіленні: (1) об'єкти, (2) модальність мовленнєвих актів, (3) вибір теми тощо.

Минуле століття позначене виникненням також інтерсуб'єктивної парадигми, згідно з якою мова постулюється як інтерсуб'єктивне комунікативне явище. Інтерсуб'єктивність виступає соціальним феноменом, історіюється на специфічну трансцендентальну форму.

Представниками цієї парадигми вважаються Е. Кассігер, М. Гайдеггер, Х.-Г. Гадамер, М. Фуко, Ж. Дельоз, Ж. Дерріда. Наприклад, основою концепції мови Ж. Дерріда можна вважати дві триади понять, відділених одна від одної просторово-часовим континуумом, – перша: «письмо» – «відмінність» – «слід» («écriture» – «différence» – «trace») і друга: «архе-письмо» – «розрізнення» – «прото-слід» («archi-écriture» – «différance» – «archi-trace»).

Особливої уваги заслуговують доробки Х. Арендт, котра розглядає мовлення у ролі категорії, що межує з дією, має соціальний характер і виступає як співвідношення мовної компетенції та обумовлений нею життєвий досвід.

Феномен мови існує як специфічна соціо-природна система, її роль у відтворенні когнітивних структур свідомості та можливості індивідуального і соціального буття суб'єкта надзвичайно важлива і мова постає абсолютною субстанцією комунікації, а свідомість розуміється як мислення та мовлення, які протікають у часі. Можна вважати, що мова є не лише лінгвістичною, а, перш за все, лінгвістико-соціальною категорією.

Аналізуючи лексику висловлення, можна зазначити, що лексика не є тотожною аналізу дискурсивної практики: дискурси лише реалізуються, існують у формі текстів [7, с. 111].

М. Фуко розрізняє дискурси-практики, сукупності мовних знаків [7, с. 111]. В останньому випадку це тексти, які сучасна лінгвістика розуміє як продукти дискурсу.

Мисленнєво-комунікативне розуміння дискурсу, наголошує інтегральність дискурсу, що є сукупністю процесу й результату з акцентом на процесуальності, на відміну від тексту – результату дискурсу. У дискурсі динамічне певною мірою домінує над статичним, у тексті – навпаки.

Теорія дискурсу М. Фуко ще далеко не вичерпала своїх пояснювальних можливостей для лінгво-філософії. Перспективний напрям, що починає формуватися в останній час – історична лінгвокогнітивістика, як і історична прагмалінгвістика, також закорінена в ідеях М. Фуко, який у праці «Археологія знання» накреслює свою методологію, що базується на розумінні археології як теорії форм дискурсу і знання. Будучи «упорядкованими формаціями висловлень», дискурси, на думку М. Фуко, утворюють «архів» або систему дискурсивних закономірностей, яка дозволяє розуміти культуру, традиції та перетворення.

Тож дискурсивна формація, за М. Фуко, – це «соціальне» висловлення, відбиток колективної мовленнєвої практики, а аналіз дискурсу – це спосіб соціально-історичної реконструкції «духу часу», його ментальності («археології знання»). Історичний розвиток мислення Фуко пов'язує з трансформаціями характерних для тієї чи іншої епохи топологій мисленнєвого простору. Історія для філософа – різні способи «розмітки» мисленнєвого простору, в якому розміщені об'єкти та явища [7, с. 17]. Фуко наближається до розуміння концептуальної і мовної картин світу в їх історичному розвитку, використовуючи метафору «археології знань».

Розглядаючи закономірності дискурсу, Фуко вважав історію народу еволюцією його дискурсивних практик. За М. Фуко, аналіз «ментальності» дає змогу встановити певну смислову спільність, символічні зв'язки між феноменами окремих епох, що породжують колективну свідомість як пояснювальний принцип [7, с. 63].

Розглядаючи філософію мови М.Фуко, слід зазначити про значення книжки «Слова и вещи: Археология гуманитарных наук» (1966). Головною метою цієї книжки є розгляд нового в історії знання, котрий сприяв розвитку сучасної форми мислення, що є, перш за все, мислення про людину. Ставиться питання про походження конкретної форми мислення, що буде характерною для гуманітарних наук. Тому ставиться питання про походження конкретної форми мислення, характерної для гуманітарних наук. Як філософ, Фуко інтересується онтологічними умовами народження гуманітарного пізнання.

Фуко наголошує, що область, в якій відбувається перелом, знаходиться між областю культури етот сдвиг, розполагається в проміжку между областю культурних кодів та областю рефлексії, що виконують науки та філософія по відношенню до цих кодів. Он зазначає цю область як те, що є первинним, а ніж слова, сприйняття, жести, так звана епістемологічне поле. Історичні ап'рїорі, що обслуговують історію ідей, історію форм емпіричного знання, необхідні для вивчення цієї області, способів її буття.

Те, що Фуко називає знанням, є історично-рухома система упорядкування речей відносно співвідношення зі словами.

Археологічне дослідження Фуко дозволяє виділити три історично диференційних конфігурації знання, три епістемі різноманітних конфігурації знання, оформлення яких стало можливим у наслідок особливо го рода подій, що мали місце у іншому, неемпіричному вимірі.

Фуко висуває тезис про те, що Людина з не більше ніж розрив у порядку речей, конфігурація сучасного положення, що людина зайняла у сфері знання. Людина є ефект дискурсивних практик, що займають у житті особливу теоретичну фігуру, що називається людиною, образ сучасного пізнання.

У своїй праці Фуко приходять до гіпотези, згідно якої образ людини у сучасному знанні вимальовується трьома різновидами емпіричних об'єктів, кожен з яких є позитивною умовою його існування. Ці «емпіричності» відповідно: життя, праця, мова.

Фуко наполягає, що в археологічному смислі науки про живе, пращо та мову не є спадкоємцями схожих з ними по проблематиці дисциплінами, що зародились у XVI ст., і досягли чималого значення у класичну епоху, а саме – історія, аналіз багатств і граматики.

Фуко аналізує мови XVI століття, висловлюється, що ті, хто зайнятий пізнанням, шукають схожість між речами, знаючи, що воно існує. Домінуючі форми технік інтерпретації належать divinato (проріцання), або eruditio (ерудиція), або токування Книги Природи, або коментування древніх текстів. Більш того, у речах звикли бачити (чути) особливу мову, вони і бути вважаються таєм-

ними писаннями, котрі повинні бути розшифровані, а сама мова постійно знаходиться під підозрою.

В класичну епоху мова виходить з підозри, зазначає Фуко. Він перестає бути річчю серед речей і становиться і становиться зв'язком уявлень мислення. Класичне знання характеризується заміною аналогії на аналіз, випробування усілякого рода порівнянням., заміна припустимого знання точним, заперечення пошуку схожостей на користь становлення відмінностей, усвідомлення краху історичних суджень у справі встановлення істини.

Загальна граматики є наукою, що вивчає порядок слів у його співвідношенні до певного часу, намагається знайти таксономію кожної мови. Ця глобальна ціль підтримується інтуїцією про мову як послідовності знаків, дозволяючи аналізувати послідовно просту подію мислі. В рамках граматики у класичну епоху набувають розвитку чотири теорії: теорія пропозиції, зчленування, позначення, теорія деривації. На перехресті цих теорій лежить феномен імені і проблематика іменування, що відносять знову до ідеї про те, що мова – це те, що аналізує уява і судження.

Зародження сучасних наук про мову почалось з кризи імені та вивчення флексії слів. У мовах була виявлена жорстка формальна система, котра впливала та прищеплювала власні закони елементам слів, що були тотожними з уявою. З цього моменту мова припиняє бути формою аналізу суджень та створює власну історію, відмінну від історії людей та їх цілей. Класичні теорії були замінені тимчасовими теоріями: теорією рідства мов, теорією варіацій і т. п. Мова втрачає свою прозорість та набуває власного буття, що стає особливим об'єктом наукового пізнання наукового пізнання.

Замість аналізу мови починається вивчення особистої закономірності мов, схожість та рідство їх фонетичних та граматичних систем, схожість законів їх еволюції. Цей невідомий аналіз, на думку Фуко, означав прояв нового простору знання, де стає можливим гуманітарне пізнання.

Поява сучасного образу людини було пов'язано з зникненням класичної метафізики живих істот, людських бажань та слів мови і словотворенням аналітики кінцевого людського існування зі спробами створити метафізику життя, труда і мови. Людина виступає зараз як двоєженство емпіричного і трансцендентального, як пізнання та пізнаваний водночас, як «місце нерозуміння». Кінцевість людини визначає біологія його тіла, економічні механізми праці ті мовні механізми спілкування.

Науки, що вивчають людину, знаходяться у повній залежності від наук, що вивчають живе, працю і мову. Фуко визначає гуманітарні науки як «несамостійні науки».

Гуманітарні науки поповнюються шляхом запозичення у відповідних галузях позитивного знання: з біологічних наук вони запозичують поняття функції та норми, з економічних наук – поняття конфлікту і правила, з наук про мову – поняття значення і системи. Комплекс цих понять не пов'язаний з використанням їх лише в одній

гуманітарній науці, тому вільно використовується усіма гуманітарними науками. Фуко говорить про невизначеність об'єкта гуманітарних наук та характерне для них змішування методів.

Психоаналіз і етнологія, які є специфічними гуманітарними науками, відрізняються від інших гуманітарних наук, бо психоаналіз намагається бути практикою, відрізняючись від антропології. В своєму русі за межі уяви він знаходить три не поєднаних образа, на основі яких розгортається усіляке пізнання, мислення та мова. Смерть, закон, бажання.

Етнологія виходить за межі уявлень, котрі люди тієї чи іншої цивілізації мають про себе, про своє життя, свої потреби, значення, що закладені у мові.

Психоаналіз і етнологія охоплюють усі галузі гуманітарних наук та розпізнають там свої методи. Фуко говорить про нову форму наукового мислення, що спроможна поєднати психоаналіз та етнологію, він не дає їй назви, але натякає, що вона б змогла бути особою формою лінгвістики, що б дозволило людині бути пізнаваним.

Підсумовуючи, слід сказати, що початком філософських суджень про мову є історично змінювальні структури, апіорі, які визначають умови можливості думок, теорій, і навіть наук у певний історичний період. Ці епістемі протиставлені історичному знанню накопичувального, куммулятивистського типу, що зображають ті чи інші думки, не торкаючись умов їх можливості. Фуко виділив три епістемі в європейській культурі нового часу. Так в ренесанській епістемі слова та речі тотожні один одному (слово-символ), мова має співвідношення зі світом, а світ з мовою, слова та речі образують один текст, що є частиною природи та може вивчатися як жива істота. В класичній епістемі слова та речі не мають безпосередню схожість, а співвідносяться лише через мислення. Кінець класичної епістемі знаменується появою нових об'єктів пізнання – життя, труд, мова. Фуко вказує на можливість розвитку сучасної лінгвістики, і якщо в класичній епістемі основним способом буття предметів пізнання був простір, де упорядковувались тотожність і відмінність, то у сучасній епістемі цю роль виконує час і основним способом буття предметів стає історія, становлення нових наук спричинило накопичення знань та вдосконалення методів пізнання, а зміни внутрішньої структури простору пізнання – конфігурація епістемі.

Внесок М. Фуко в філософію мови визначає детальне розглядання дискурсу як мовного вираження певної соціальної практики, яка упорядкована та систематизована особливим використанням мови, зумовленим певною ментальністю, що ідеологічно укорінена та історично зумовлена.

Методологічно таке трактування дискурсу стає у нагоді для виокремлення лінгвістичної сутності дискурсу – мисленнєво-мовленнєвого феномену та його категорій – когнітивних, комунікативних, метакомунікативних, а також категорії інтердискурсивності.

Між текстом і дискурсом немає взаемовиключної протилежності. Другий визначається як те, що створено з сукупності знаків, і те, що є сукупністю актів формулювання, ряд речень та су-

джені. Сукупність послідовності знаків представляє собою висловлювання. Дискурс виступає сукупністю висловлювань, які упорядковані системі формування. Ці висловлювання залежать від дискурсивної формації, яка є принципом розсіювання та розміщення висловлювань. Дискурс обмежений кількістю висловлювань. Його можна назвати фрагментом історії.

Розгляд окремих явищ як текстів або дискурсів є евристичним питанням, зумовленим ракурсом аналізу, провідного дослідницького підходу, який визначається матеріалом та метою аналізу. Скажи не свідчить про перспективність продовження розгляду проблеми філософії мови як в синхронії, так і в діахронії.

Бібліографічні посилання

1. **Бенвенист Э.** Общая лингвистика [Текст] / Э. Бенвенист. – М.: Прогресс, 1974. – 483 с.
2. **Витгенштейн Л.** Философские работы [Текст] / Л. Витгенштейн в 2 ч. – М., 1994. – Ч. 1. – 628 с.
3. **James W.** Principles of Psychology [Text] / W. James. – Vol. 11. – London, 1991. – 529 с.
4. **Dewey J.** Essay in Experimental Logic [Text] / J. Dewey. – Chicago Univ. Press, 1916. – 211 с.
5. **Соссюр Ф.** Курс общей лингвистики [Текст] / Ф. Соссюр. – Екатеринбург, 1999. – 321 с.
6. **Култаєва М. Д.** Європейська теоретична соціологія ХХ–ХХІ ст. [Текст] / М. Д. Култаєва, О. І. Навроцький, І. І. Шеремет. – ХІУ, 2008. – 328 с.
7. **Фуко М.** Археологія знання [Текст] / М. Фуко. – СПб: Издательский центр «Гуманитарная академия». – 416 с.

Надійшла до редколегії 12.01.11

УДК 122/129

Н. В. Шерстюк

Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка

КОНЦЕПІЇ ЖІНОЧОЇ СУБ'ЕКТИВНОСТІ: ПОСТМОДЕРНИЙ КОНТЕКСТ

Аналізуються найсуттєвіші теорії жіночої суб'єктивності, що мали значний вплив на постмодерністську філософську думку. Розглядаються вчення відомих жінок-філософів – теоретиків фемінізму.

Ключові слова: ідентичність, жіноча суб'єктивність, постфемінізм, суб'єктивність, фемінізм, «queer-ідентичність».